

ORAL HISTORY: EEN KIJKJE IN DE KEUKEN

marjan schwegman

Marjan Schwegman studeerde dit jaar af aan de Universiteit van Amsterdam. Haar hoofdvak was Nieuwste Geschiedenis. De Groniek-redactie vroeg haar een artikel te schrijven over haar ervaringen met 'oral history' bij haar doctoraal-onderzoek.

Een historicus kan nog zoveel boeken en artikelen lezen over het gebruik van mondelinge bronnen, de praktijk van het interviewen zal haar of hem toch vaak voor onverwachte problemen stellen. Ik zal aan de hand van ervaringen, die ik tijdens twee verschillende fases van mijn geschiedenisstudie heb opgedaan, proberen een idee te geven van wat deze problemen kunnen inhouden.

Ik kwam voor het eerst in aanraking met mondelinge bronnen bij een doctoraalwerkcollege Nieuwe Geschiedenis. Object van onderzoek waren de Amsterdamse werklozen tijdens de jaren '30 van deze eeuw. Het was de bedoeling om door middel van interviews met mensen die in die tijd werkloos waren te weten te komen hoe de werklozen zelf hun toestand indertijd ervoeren. Tijdens het maken van mijn doctoraal scriptie heb ik voor de tweede keer een serie mensen (voor het grootste deel vrouwen) geïnterviewd. De scriptie had als onderwerp de rol van vrouwen in het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het ging mij daarbij vooral om de vraag of de rolverdeling tussen mannen en vrouwen in verzetsgroepen 'traditioneel' bleef, of dat deze belangrijke veranderingen onderging.

Bij de interviewtraining die de deelnemers aan het werkcollege over de Amsterdamse werklozen kregen, werd iedereen op het hart gedrukt om bij het maken van een interview te proberen zoveel mogelijk luisteraar te zijn. De interviewer moest spontane reacties inslikken om de geïnterviewde zo min mogelijk te beïnvloeden. Het heeft mij bij beide onderzoeken veel moeite gekost om

me aan deze opdracht te houden. Vooral als mensen in de loop van een gesprek zeer persoonlijke ervaringen gaan vertellen is het bijna genant om daarop niet enigszins persoonlijk te reageren. De problemen waren wat dit betreft het grootst, als ik me erg betrokken voelde bij de geïnterviewde, of als de geïnterviewde dingen zei die mij zeer

tegen de borst stuitten. Het heeft me in sommige gevallen heel wat zweetdruppeltjes gekost om mezelf niet te veel bloot te geven zonder daarbij op een robot te gaan lijken. Toch vind ik dat de opdracht om zoveel mogelijk luisteraar te zijn een goede opdracht is. Vooral bij het af luisteren van de tapes merkte ik dat mijn persoonlijke reacties het gesprek een aantal keren in ongunstige zin hadden beïnvloed. Daarnaast waren er ook gevallen waarin de persoonlijke noot het niet slecht deed, maar dat gebeurde alleen als de geïnterviewde en ik geheel of vrijwel geheel op dezelfde golflengte zaten. Het is daarbij de vraag of mijn persoonlijke reacties bijgedragen hebben tot een betere informatieverschaffing, waarschijnlijk droegen ze daar noch in positieve, noch in negatieve zin toe bij. Al met al heb ik te weinig vertrouwen in het positieve effect van persoonlijke reacties van de interviewer om het idee van voornamelijk luisteren zonder meer op te geven.

Een ander punt dat in mijn geval problemen opleverde was, dat de Tweede Wereldoorlog voor de meeste mensen in Nederland een traumatische ervaring is geweest die allerlei andere ervaringen in de schaduw heeft gesteld. Zo kreeg ik bij het interviewen van Amsterdamse ex-werklozen herhaaldelijk te horen dat de crisistijd weliswaar een akelige tijd was, maar dat de oorlog onvergelijkelijk veel moeilijker te verdragen was geweest. Eén gevolg was, dat de geïnterviewden vaak meer over de oorlog vertelden dan over hun crisiservaringen. Een ander gevolg was, dat zij hun crisiservaringen voortdurend bekeken in het licht van de Tweede Wereldoorlog, zodat naar mijn idee een vertekening van die ervaringen ontstond. Het traumatische karakter van oorlogservaringen had weer andere gevolgen voor de gang van zaken bij het interviewen van vrouwen die actief in het verzet waren geweest. Uit angst mensen moeilijke uren te bezorgen door ze te herinneren aan droevige gebeurtenissen, iets wat natuurlijk niet te vermijden was, durfde ik soms op bepaalde onderwerpen niet verder in te gaan, terwijl ik er eigenlijk wel wat meer over had willen weten. Ik voelde me bovendien voor deze groep geïnterviewden veel verantwoordelijker dan voor andere. Ik deed meer voor de

bescherming van hun identiteit, kwam vaak meerdere keren terug om nog eens wat na te praten en had meer dan bij anderen de neiging hen alle schriftelijke resultaten van het onderzoek voor te leggen. Ik kreeg dan vaak te maken met de moeilijke kanten van een verleden "dat terugpraat".

Omdat de mensen, die een historicus ten behoeve van één of ander onderzoek interviewt, niet dát overzicht over alle bronnen hebben dat de historicus (hopelijk) wel heeft, zijn ze het soms niet eens met de interpretatie die de historicus aan het interview met hen geeft. Het is dan soms onmogelijk om ze tevreden te stellen, hetgeen een wat bittere nasmaak geeft.

Het interviewen van ex-verzetsvrouwen leverde ook nog in een ander opzicht speciale problemen op. De tijd waarin zij actief in het verzet waren geweest, was voor hen een tijd waarin zij vervuld waren van hoop op een betere wereld, een droom die eindelijk werkelijkheid leek te worden. Vochten immers mensen die vóór 1940 elkaars bloed wel konden drinken nu niet samen voor hetzelfde doel? Waarom zou dat dan na de oorlog veranderen? De solidariteit onder de verzetsstrijders was enorm sterk en het was vooral die intense onderlinge band die de verzetservaring, ondanks alle ellende, toch ook tot een mooie ervaring maakte. Na de oorlog zijn vele ex-verzetsstrijders diep teleurgesteld geraakt, omdat geen van hun idealen gerealiseerd werd. De "hokjesgeest" van vóór de oorlog bleef ook na de oorlog het Nederlandse leven beheersen, de nieuwe en betere maatschappij liet op zich wachten en de ex-verzetssmensen misten het contact dat er in de verzetsgroep geweest was. Velen van hen zijn daardoor het verzet in meer of mindere mate gaan idealiseren. Met deze vertekening van de herinnering moest ik voortdurend rekening houden.

Dan nog iets over een algemeen probleem dat zich voordoet als een historicus rolpatronen, mentaliteit, normen en waarden, sexualiteit e.d. in een bepaalde periode bestudeert en daarvoor mondelinge bronnen wil gebruiken. Het is moeilijk, zo niet onmogelijk om over deze onderwerpen informatie te krijgen door middel van directe vragen. In mijn geval was een kwestie als de rolverde-

ling tussen de sexen bijvoorbeeld alleen boven tafel te halen door te vragen naar de dagelijkse routine, de taken die iedereen kreeg opgedragen en de redenen waarom bepaalde taken aan bepaalde mensen werden opgedragen. Zodra deze vragen in het kader van de rolverdeling tussen de sexen werden geplaatst kreeg ik nietszeggende antwoorden. De keren dat ik bijvoorbeeld expliciet vroeg of mannen en vrouwen verschillende taken hadden, werd er meestal gezegd dat iedereen in principe hetzelfde deed. Als ik dan vroeg hoe de dagelijkse routine in een verzetsgroep verliep, bleek in vrijwel alle gevallen dat mannen en vrouwen wel degelijk verschillende taken hadden en dat sexe een zeer belangrijk criterium was voor de manier waarop de taken verdeeld werden.

Dan tot slot nog een probleem waar ik tijdens mijn onderzoek naar de rol van vrouwen in het Nederlandse verzet vaak last van heb gehad. Als de vrouwen die ik wilde interviewen getrouwd waren, was het vaak moeilijk om rustig met ze te praten omdat hun man erbij was. Aangezien het in alle gevallen om gepensioneerde mannen ging, waren ze meestal thuis als ik met hun vrouw kwam praten. Meestal bleven ze rustig in de kamer waar het gesprek zou plaatsvinden zitten, iets waar ik moeilijk wat van durfde te zeggen. Hun aanwezigheid was vaak zeer storend omdat zij zich meestal op niet mis te verstane wijze in het gesprek mengden. Ook kon ik merken dat

de vrouwen allerlei dingen niet goed durfden te zeggen waar hun man bij was (bijvoorbeeld als het over hém ging). Ik heb één keer meegemaakt dat een man halverwege het gesprek onverwacht werd weggeroepen door een kennis. Het verschil in houding van zijn vrouw was frappant: toen haar man eenmaal weg was durfde ze zichzelf in haar verhalen veel meer op de voorgrond te plaatsen. Ik heb geen goede oplossing voor dit probleem kunnen vinden. De angst om mensen te beledigen en daardoor het interview te bederven heeft me ervan weerhouden om aan de mannen te vragen of ze de kamer wilden verlaten.

'Oral history' bedrijven betekent direct geconfronteerd worden met mensen. Vrijwel alle problemen die ik hier heb opgesomd vloeien uit deze directe confrontatie voort. Maar ook al vereist het maken en analyseren van een interview misschien wat meer inventiviteit, flexibiliteit, alertheid en verantwoordelijkheidsgevoel dan het analyseren van een schriftelijke bron, toch geeft het praten met de mensen waarover het uiteindelijk gaat, het historisch onderzoek een extra dimensie die vaak ontbreekt als er alleen met schriftelijke bronnen gewerkt wordt. Dat is althans mijn mening na in totaal zo'n twintig interviews gemaakt te hebben. Aspirant 'oral historians' moeten zich dus niet laten afschrikken door de hier genoemde problemen!